

Németh Endre

A DUNÁNÁL

Lányi András: *Porcelán az elefántboltban – Az ökológiai politika kezdetei Magyarországon*. Heti Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2009, 282 oldal, 1990 Ft

Lányi András író, filmrendező, filozófus, politikus. *Porcelán az elefántboltban* című könyve az elmúlt negyedszázadban, e két utóbbi területen, politikusként és politikai gondolkodóként kifejtett munkásságát foglalja össze. A könyv olvasmányos és informatív. Lányi gyakorló politikusként tapasztalta meg a magyar politikai rendszer működését, személyesen ismeri a politikai szereplők nagy részét. Mindeközben azonban végig megőrzi távolságtartó társadalomtudósi attitűdjét. A történeteket tárgyilagosan ismerteti még akkor is, amikor száz százalékosan érintett.

A szerző nem akart politikus lenni, de az általa észlelt problémákat olyan súlyúnak találta, hogy úgy ítélte meg, cselekednie kell. A negatív társadalmi és környezeti folyamatokat a tudósok beazonosíthatják és elemezhetik, de a trendeket csak a politikai döntéshozók változtathatják meg. A zöld alternatívának „választhatónak kell lennie” – vallotta.

A szerző szerint könyve „regénynek túl politikus, politikának túl filozofikus, filozófiának túl regényes”. És aki csak kicsit is ismeri Lányi Andrást, az nem lepődik meg a jellemzésen. Lányi, ha úgy érzi, hogy az általa képviselt – általában nagyon is konkrét – értékek védelmére már nincs más lehetőség, akkor tüntetést szervez, pártot alapít vagy fához bilincseli magát. A politika nyers világában pedig megjelenése törekenynek és empatikusnak, egyszerűen túl értelmiséginek hat.

Az egyetemi oktató és kutató más személyiséget követel, mint a pártpolitikust. Lányi András mégis kivételes abból a szempontból, hogy politikusként és filozofusként egyaránt sikereket ért el. Ez még akkor is így van, ha bizonyos politikai kérdésekben jóval magasabbra rakta a léceket önmaga elé, mint az reális lett volna.

A hazai zöld politikai filozófia első és idáig egyetlen meghatározó alakja. „Művei érdekes elegyét adják az elmélyült politikai gondolkozásnak és az írói képzelőerőnek” – írja róla Lánzi András a magyar politikai filozófia születéséről szóló művében. Túlzás nélkül állíthatjuk továbbá Lányiról, hogy az egyik legsikeresebb hazai parlamenten kívüli politikus is. Három olyan sikeres politikai akció köthető a nevéhez, amely meghatározó jelentőségűnek bizonyult a rendszerváltás utáni Magyarországon.

Amikor a Horn-kormány újra elővette a bős-nagymarosi erőmű megépítésének tervét, akkor a Duna megmentése érdekében a győztes Fidesz mellé állt. Só-

lyom László köztársasági elnökké választása is nagy részben neki köszönhető. Továbbá Lányi András köpönyegéből bújtt elő az LMP, amely zöldpárt volta ellenére is a hazai politikai szereplőjévé nőtte ki magát.

Lányi kettős sikere szervezőképessége és lényeglátása mellett annak köszönhető, hogy azon kevesek közé tartozik Magyarországon, akik értik a politikai hagyomány természetét. És ez összefügg családi indíttatásával. Tudja, hogy sokféle hagyomány létezik egyszerre, a hagyományok egy része ellentmond egymásnak, és bizonyos hagyományok egyes korszakokban megerősödnek, míg mások ugyanekkor legyengülnek. A feladatunk mégsem az egymásnak ellentmondó vagy éppen hanyatló hagyományok kioltása, negligálása, hanem azok felismerése, integrálása, alakítása.

Büszke rá, hogy édesapja „halálra szánt zsidó munkaszolgálatos létére '44 őszén megszökött – ha úgy tetszik engedelmeskedett a Kormányzó Őfőméltósága parancsának –, és a Felvidéken csatlakozott egy szlovák partizánalakulathoz, amely a Wehrmacht ellen harcolt. Nádasdy Ferenc barátom édesapja ugyanekkor, ahogyan egy Nádasdyhoz illik, hősi halált halt a haza védelmében, ha úgy tetszik a németek oldalán. Ez egy ilyen haza. Sokoldalú. Ne tessék ítélkezni.”

*

Ahogy az eddigiekből kiderült, a könyv műfaja nehezen meghatározható. Filozófiai eszmefuttatások, politikai elemzések és önéletrajzi elemek keverednek a laponkon. Az eseményeket azonban végig konzekvensen a zöld értékeket és Magyarországot védő nézőpontjából ismerhetjük meg. Mivel a könyv több mint húsz év történéseit fogja össze, ezért azokat a részleteket érdemes közelebbről megvizsgálni, amelyek közvetlenül a Dunáról szólnak. A Duna bizonyos értelemben szimbóluma a rendszerváltás első tíz esztendejének.

A szocializmus különösen vonzódott a nagy társadalmi és gigászi természeti átalakításokhoz. Eleinte hitte, később már inkább csak hirdette, hogy az emberi természet gyarlósága proletárdiktatúrával kiküszöbölhető, az ember pedig kényekedve szerint kizsákmányolhatja a természetet. Magyarországon ez utóbbi képzet a bős–nagymarosi vízlépcső megépítésének a tervében öltött testet.

Magyarországon az egyik első, rendszerellenes jelleggel is bíró tömegmozgalmat a Duna Kör szervezte a vízlépcső megépítése ellen. 1988-ban már tízezrek tüntetnek a Parlament előtt, amikor a képviselők óriási többséggel a beruházás folytatása mellett döntöttek. A vízlépcső végül nem épült meg, de Nagymarosnál megkezdték a terep előkészítését.

„Mindenekelőtt barbár módon kivágták a Dunakanyar ékességét, a Zebegény és Nagymaros közti jegenyest. Nem lett volna sürgős, a gyönyörű fasor a vízügy bosszújának esett áldozatul, a cél a polgári lakosság morális ellenállásának megtö-

rése volt. (Az illetékes főhatóság vezetője az ezredforduló után államtitkárként ment nyugdíjba, a beruházást bonyolító állami vállalat vezérigazgatója ma is ugyanaz, aki húsz éve volt...)” Joggal merül föl, miért hagyta a kormány, hogy a vízügy vezetői rávegyék egy ilyen népszerűtlen lépésre. „A hatalom utolsó perceit minden érdekcsoport a maga pozícióinak és vagyonának bebiztosításával töltötte, nem válogatva az eszközökben” – ismerjük meg Lányi könyvéből a spontán privatizáció lélektani hátterét.

Lányi leírása jól példázza a magyar rendszerváltás folyamatát. Magyarországon a rendszerváltozást nem kísérték és nem előzték meg olyan tömegmozgalmak, mint amilyenek szinte az összes volt szocialista országot jellemezték. Temesváron, Prágában, Berlinben, Varsóban óriási tömegek követelték a demokratikus fordulatot. A nyugati hitelekkel szponzorált magyar gulyáskommunizmus elutasíthatósága azonban nem volt megrendítő erejű. Beszédes, hogy ma is sokan puha diktatúráként emlegetik a késői Kádár-rendszert. Holott a szabad intézmények tökéletesen hiányoztak a '80-as évek Magyarorszájáról. A puha diktatúrának puha rendszerváltás és puha demokrácia lett a következménye.

Az elitváltás számos formális hatalmi ágban szórványosan vagy csak későn történt meg. Az Ellenzéki Kerekasztal erői eltűntek a politika színpadáról, vagy beolvadtak az utódpartba, vagy demokratikus keretek között szokatlan módon egyfajta „szabadságharcba” kezdtek. Az utódpart kihívói éles konfliktusokat vállaltak és háttérintézmények kiépítését kezdték meg. Azokban a volt szocialista országokban, ahol a rendszerváltás pillanatában volt elég támogatottsága az elitcserének, ismeretlen a kétpólusú magyar modell.

A rendszerváltással azonban nem zárult le a vízlépcső története. A (cseh)szlovák fél fel akarta építeni az erőművet az eredeti szerződésnek megfelelően. Jegyezzük meg: önmagában nehezen megválaszolható kérdés, hogy egy illegitim politikai hatalom vállalásait mennyire tekinthetjük legitimnek demokratikus keretek között. A gyakorlatban a politikai jellegű vállalásokat nem, a gazdaságikat azonban általában megörökölték a demokratikusan választott kormányok kommunista elődeiktől. A vízlépcső ügye pedig valahol a kettő között, a politikai és a gazdasági között helyezkedett el. A konfliktushelyzet tehát adott volt.

„1992-ben azután Vladimir Meciar Szlovákiája [...] újonnan elnyert függetlenségük örömeire [...] a Dunát Pozsonynál elrekesztette, és vizét erőszakkal a gabrikovói erőműhöz terelte.” Különös egybeesés, hogy a környező országok közül Magyarországnak legsúlyosabb konfliktusai továbbra is rendre Szlovákiával vannak. Ahogy Sólyom László köztársasági elnök komáromi látogatásának megtiltása miatt, úgy a vitatott bős-nagymarosi kérdések tekintetében is nemzetközi fórumhoz fordultak a vitában álló felek. A sokéves pereskedés után a hágai nemzetközi bíróság a nemzetközi szervezetekre jellemző, nehezen értelmezhető ítéletet hozott. „A királynőt megölni nem kell félnetek jó lesz” – jellemzi a hágai döntést szerzőnk.

A per még véget sem ért, a magyar szocialisták és a liberálisok „újságjaikban már javában magyarázták, hogy el fogjuk veszteni”, s arra készültek, hogy felépítik a nagymarosi gátat, és „irdatlan pénzt fizetnek Szlovákiának a szomszédaink által eddig egyoldalúan viselt költségek fejében”. Ez a helyzet önmagában két szokatlan jelenségre mutat rá. Az egyik az, hogy Magyarországon a média még a volt szocialista országokhoz képest is ismeretlen módon átpolitizált maradt. A helyzet ma már annyiban változott a '90-es évekhez képest, hogy megszűnt a baloldali médiatúlsúly. A Fidesz ugyan ütőképes médiabirodalmat állított szembe riválisaival, de a kettős médiafelület nem megfelelő eszköz a különböző hatalmi ágak társadalmi kontrolljának, és így hosszútávon bizonyosan kontraproduktív. A másik érdekesség a magyar baloldal furcsa vezeklési kényszere és mély empátiája más országok érzékenysége iránt.

Lányiék mindenestre nem tétlenkedtek. Megalakították a Duna Chartát és megkeresték a parlamenti pártok politikusait, hogy szövetségeseket keressenek a Duna ügyének. A pártok reakciói jellemzőek voltak. „A szocialisták frakcióvezetője letagadtatta magát, amikor felkerestük. A szabaddemokraták vezetői figyelmesen végighallgattak, szakszerű ellenvetéseket tettek, majd Bauer Tamás közölte velünk, hogy a Duna-mozgalmak elvesztették a hitelüket, ügyünknek nincs többé mozgósító ereje [...] A Fidesz vezetői a részletekre nem voltak kíváncsiak, hosszan várakoztattak, röviden beszéltek: közölték, hogy számíthatunk támogatásukra.”

Az amúgy óvatos szocialista–szabaddemokrata koalíció magabiztossága abból fakadt, hogy közvélemény-kutatás mutatta: a Duna ügyének már nincs mozgósító ereje. Lányi ösztönösen felismerte, hogy a populista politikus meghallja ugyan a nép hangját, a karizmatikus azonban rendelkezik az egyik legfőbb politikusi erénnyel: képes meggyőzni igazáról a politikai közösség egy részét.

Lányiék világosan felmérték, hogy a kormányváltás sikerén kell dolgozniuk, ha meg akarják legalább részben menteni a Dunát. Ez a felismerés a Duna Chartán belüli politikai hasadáshoz és régi barátságok megszakadásához vezetett. A jobboldal iránti ellenszenv olyan intenzív volt a Duna Charta liberális tagjaiban, hogy ez lehetetlenné tette a Duna védelmét a kormányzó koalíció ellenében. „Nincs az a Duna, nincs az a környezetvédelmi cél, amelyikért én egy gyékényen árulnék az emberfarkasokkal” – írta Kornis Mihály az ÉS hasábjain az első sikeres tüntetés után.

Talán ma már sokan diadalmenetként emlékeznek az Orbán-kormány '98-as megalakulására, de a valóság ezzel szemben az, hogy igen kielezett verseny zajlott a baloldal és a jobboldal között, kevesen számoltak reálisan a Fidesz győzelmével. A szakértői mítoszban fürdő balliberális koalíció bukása három apró momentumon múlt. Az egyik adottság az akkor még hamvas Fidesz alacsony elutasítottsága volt. A Fidesz a hajrában Wermer András koordinálásával sikeres kampányt folytatott, és így ez a párt tudta legnagyobb mértékben megszólítani a bizonytalan

szavazókat. A másik lépés a kisgazda jelöltek Fidesz javára történő visszalépése volt a második fordulóban. Az egyesült jobboldal egyéni jelöltjei a második fordulóban meg tudták fordítani a választások kimenetelét. A harmadik azonban kétségkívül a Duna ügyének védelme volt. Lányiék sikeres médiafellépései és utcai demonstrációi is hoztak pár százalékot a jobboldalnak, ami elengedhetetlen feltétele volt a kormányváltásnak.

*

Számomra három okból fontos a *Porcelán az elefántboltban*. Egyrészt több olyan esettanulmány is megbújik szerényen a könyv egyes fejezeteiben, amely a politika és különösen a magyar politika valós természetére világít rá. Másrészt egyetértek a szerzővel abban, hogy a 21. század olyan kihívások elé állít majd minket, melyekre jobb minél hamarabb felkészülni. Harmadrészt Lányi szemlélete – Körösi Andráséhoz hasonlóan – egyfajta oázist jelent a magyar szellemi sivatagban: értékorientált és tárgyilagos is egyszerre.

Mindig a férfi kezdi? (1943)